

UDK 808.63+886.3(450)

Marija Pirjevec

Fakulteta za književnost in filozofijo, Trst

SLOVENISTIKA V ITALIJI (1921–1951)

Italija, ki se ponaša s svojimi vsestransko bogatimi kulturnimi izkušnjami, nima nobene, ne daljne ne bližnje tradicije na področju slavistike. Če pregledamo vse, kar je bilo storjeno pred veliko vojno, bomo zlahka ugotovili, da so maloštevilni raziskovalci slovenskega sveta delovali posamično in, da po pravici povemo, skoraj vsi kot improvizatorji in diletanti.¹

In the new political situation in Italy after 1919, and in spite of fascism, publications about the proximate but long ignored Slovene people increased. The first phase of Italian Slovene studies is foremost marked by lively translating activities and somewhat less frequent critical efforts on the part prominent Slavists (Maver, Damiani, Cronia, Giusti, Salvini). Chiefly informational articles on Slovene letters appeared in many contemporary cultural journals (*Rivista di letteratura slave*, *L'Europa Orientale*); at that time a number of quite respectable original publications appeared. A. Cronia's monograph *Ottone Župančič* (1927), valued in Italy and Slovenia, and Salvini's collection entitled *Sempreverde e rosmarino* (1951) represent the beginning and end of this quite lively though discontinuous period, which forms a sturdy foundation for further development.

Tako je ne brez retorike in z njemu lastno ostrino razmišljal leta 1926 Ettore Lo Gatto, eden od pionirjev slavistične znanosti v Italiji. V prvem povojnem času si je skupaj z drugimi slavisti, predvsem z Giovannijem Maverjem in Enricom Damianijem, na vso moč prizadeval, da bi se konstituirala italijanska slavistika, skratka, da bi bilo na tem področju storjeno vse, kar je za razvoj nove znanstvene vede potrebno. Maloštevilni italijanski slavisti so v tem času stali pred zahtevno nalogo: treba je bilo utrditi študij slavistike znotraj univerzitetnega organizma, omogočiti izdajanje slavističnih revij, ustanoviti raziskovalne inštitute, okrepiti založniško dejavnost s specifičnim programom izdajanja slovenske literature. In res so bili že v prvem povojnem obdobju ti načrti realizirani. V Rimu je bil ustanovljen leta 1921 Vzhodnoevropski inštitut (Istituto per l'Europa Orientale), ki je smotrno usmerjal italijanske težnje po spoznavanju predvsem slovanskega sveta; izhajati so začele slavistične revije, med njimi najprej *Russia* (leta 1920), ki se je kasneje preoblikovala v širše zasnovano kulturno revijo *Rivista di Letterature Slave*, glasilo že omenjenega inštituta *L'Europa Orientale* pa naj bi obravnavalo zgodovinske, politične, socialne in delno tudi literarne probleme vzhodne Evrope. Na številnih italijanskih univerzah, v Padovi, Rimu, Neaplju, Firencah in drugod, so bile v teh letih ustanovljene katedre za slovansko filologijo in druge slavistične vede.²

Skratka, za novo znanost zavzeti italijanski intelektualci so skušali v pospešenem ritmu doseči druge evropske narode, predvsem Francoze in Nemce, ki so jih na tej poti prehiteli za več desetletij. Ena glavnih ovir, ki jo je bilo treba premostiti, pa je bilo že tradicionalno nepoznavanje slovanskih jezikov. Latinski izrek *Slavica non leguntur* zgovorno priča, da je bilo v zavesti tedanjih italijanskih kulturnikov

¹ E. Lo Gatto, *Gli studi slavi in Italia*, *Rivista di Letterature Slave* 1927, 455.

² E. Damiani, *Piccola guida bibliografica agli studi delle lingue e letterature slave in Italia*, Rim 1932, 3–9.

globoko zasidrano neugodje ob v originalu napisanih slovanskih delih. Večina je spoznavala slovanski svet, njegovo kulturo in literaturo po ovinkih, najpogosteje iz francoskih ali nemških prevodov. Zato se slavistika v Italiji dolgo ni mogla otresti vsestranske odvisnosti in nesamostojnosti, po temeljnem ustroju pa je bila premalo izvirna ali, kot pravi Maver v svojem razmišljanju o njenem desetletnem delu, po duhu neitalijanska.³ To pa nas ne sme presenetiti, če upoštevamo, da je bil v tej fazi italijanski slavist ne samo raziskovalec, ampak tudi prevajalec in sploh informator o najrazličnejših problemih slavistike. Toliko bolj, ker je v času njenega konstituiranja prevladovala izkrivljena in posplošujoča predstava o tej vedi kot enotni, na posamezna slavistična področja še nerazčlenjeni znanosti.

Kljub tem ugotovitvam pa bi bilo vendarle napak misliti, da se je zanimanje za Slované prebudilo v Italiji šele po prvi svetovni vojni. Ne smemo narameč pozabiti, da je bila ena temeljnih sestavin risorgimenta nova pozornost do slovanskih narodov, s katerimi so skušali njegovi najvidnejši predstavniki vzpostaviti trdnejše odnose.

Tako so Italijani v skladu z Mazzinijevo in Cavourjevo mislijo o italijansko-slovanskem političnem zavezništvu odkrivali njim tuji in eksotični slovanski svet. Pri tem so bili v njihovi zavesti prisotni predvsem Poljaki, Rusi, Hrvati in Srbi, torej politično bolj profilirani narodi, Slovence pa so v splošni zmedi še vedno prištevali med etnično neidentificirana ljudstva, ki so jim preprosto pravili Slavi in se zanje v tem času niso posebno zanimali. »Vse, kar je bilo zapisano o Slovencih, so le drobci, obrobni okraski slovanskega Parnasa,« pravi v svoji knjigi *Conoscenza del mondo slavo* italijanski slavist Arturo Cronia. Celotni slovenski svet ostaja torej v času, ki sega že v dvajseto stoletje, skoraj popolnoma v temi. »In pomislimo,« ugotavlja dalje Cronia, »da sta bila Kette in Murn tedaj že mrtva, Cankar in Župančič pa že velika.«⁴

Ta Slovincem nenaklonjeni odnos se v marsičem spremeni v obdobju med vojnami. Odkar je dobila Italija na vzhodu novo sosedo Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, so se začele množiti publikacije o najbližjih, dolgo zanemarjanih narodih, s katerimi je nenadoma bilo treba računati že zaradi mejnih konfliktov. Vse to verjetno v duhu misli, ki jo je kmalu po vojni zapisal André Gide, da je nevednost zmeraj mati zmot, izmed vseh nevednosti pa je najhujša nepoznavanje lastnega sovražnika.

Preučevanje slovenskega sveta postane torej spričo novih političnih razmer in interesov mnogo bolj organsko in razvejano. Ritem objav najrazličnejše literature o Slovencih, njihovi zgodovini, jeziku in kulturi determinirajo zunanji dejavniki, predvsem spremenljiva klima političnih odnosov med fašistično Italijo in mlado monarhijo, odnosov, ki jih sprva pogojuje vexata quaestio pripadnosti nekaterih teritorialnih, s Slovenci in Hrvati naseljenih območij. V svoji despotski težnji, da vse podredi državi, fašizem ni mogel pustiti prostih rok humanističnim vedam in jim dovoliti, da gredo svoja pota. Državnemu varuštvo se seveda tudi slovenistika ni mogla odtegniti. Tako sledi povojni zamrznitvi italijansko-slovenskih kulturnih

³ G. Maver, *La slavistica italiana nel decennio passato e i suoi compiti futuri*, Rivista di Letterature Slave 1931, 5–16.

⁴ A. Cronia, *La conoscenza del mondo slavo in Italia*, Padova 1958, 686, 687.

stikov nenadna otoplitev sredi dvajsetih let kot posledica novih, prijaznejših meddržavnih odnosov. Podoben razmah na področju slovenistike lahko opazimo v poznih tridesetih letih, točneje po letu 1938, ko se obe državi spet politično zbližata, vendar le za kratek čas, zakaj že tri leta kasneje Italija in Nemčija napadeta Slovenijo in si jo razdelita.

Kljub politiki trde roke, s katero italijanski okupatorji gospodujejo nad zasedenim ozemljem, ravnajo oblasti z avtohtonim prebivalstvom v Ljubljanski pokrajini vsaj sprva dokaj previdno. Domačinom priznavajo določeno jezikovno in kulturno avtonomijo, čeprav to ozemlje velja že za del širšega italijanskega prostora. Ni naključje, da je list *Primato* iz Rima, ki nosi v podnaslovu zgovoren napis *Letere e Arti d' Italia*, posvetil Sloveniji leta 1941 celoten zvezek z najrazličnejšimi članki, med katerimi je tudi kratek, a prodoren Maverjev zapis *Un secolo di lirica slovena*.

Med posredovalci slovenske kulture Italijanom prihajajo nekateri iz krajev, kjer se mešata slovenski ali hrvaški živelj z italijanskim: Maver iz Dalmacije, Cronia iz Zadra, Urbani-Urbanz iz Kopra.

Drugi vidni italijanski slavisti, kot npr. Giusti, Salvini, Damiani, pa spoznavajo slovensko kulturo, njen jezik in književnost predvsem ob stiku s slovenskimi intelektualci na univerzah v Padovi, Rimu, Neaplju, Firencah in še kje. Tako pomembno povezovalno vlogo so v tem času opravljali Alojzij Res, Andrej Budal, Janko Jež, če omenimo samo najvidnejše. Svoja dela, pretežno prevode, so za slovenščino zavzeti italijanski slavisti objavljali ne samo v obrobni revijah, temveč tudi v uglednih slavistično usmerjenih listih in kulturnih glasilih (*Rivista di Letterature Slave*, *L'Europa Orientale*, *I nostri quaderni*, *Rivista di Cultura* idr.).⁵ Vsekakor zveni kot paradoks ugotovitev, da se je področje slovenistike v Italiji prav v času, ko je bil slovenski narod razkosan in je del primorskih Slovencev prišel pod rimsko raznarodovalno oblast, nepričakovano razširilo in poglobilo.

Znotraj italijanske slavistike se je v povojnem obdobju najbolj razmahnila prevajalska dejavnost. Že v prvih letih lahko zasledimo celo vrsto specialistov, ki iz originalnih virov mrzlično prevajajo v italijanščino bogato in za mnoge še vedno eksotično slovansko literarno dediščino. Gre skoraj za nekakšno reakcijo na vsesplošno ravnodušje, ki je bilo še pred nedavnim tipično za italijanski odnos do tuje, predvsem vzhodnoevropske literature. Nekaj podobnega vidimo lahko tudi na ožjem slovenističnem področju. Značilnost obravnavanega obdobja je, da prevajajo iz slovenščine v italijanščino najpogosteje Italijani sami ali kvečjemu s pomočjo kakega slovenskega izobraženca. Med prevajalci naletimo na nekatere uveljavljene italijanske slaviste: Maverja, Damianija, Giustija, Salvinija, ki se jim tudi slovenski avtorji zdijo za italijanske bralce dovolj zanimivi. Če se ozremo po tedaj objavljenih prevodih, zlahka ugotovimo, da so pri izbiri imela prednost sodobnejša besedila v prozi, odločilni pa so bili seveda predvsem literarni okusi in osebna nagnjenja prevajalcev. Med slovenskimi pisci je bil deležen največje pozornosti sodobnik Ivan Cankar. Tako sta leta 1925 izšla kar dva prevoda Hlapca Jerneja, in sicer v Trstu in Gorici.⁶ Regentov tržaški prevod dolgo ni mogel iziti,

⁵ E. Damiani, *Cultura slovena in Italia*, Slavistična revija 1950, 485–464.

⁶ I. Cankar, *Il servo Bartolo e il suo diritto*, v italijanščino prevedla I. Regent in G. Sussek, Trst 1925; I. Cankar, *Il servo Bartolo e i suoi diritti*, prevedel G. Lorenzoni, Gorica 1925. Isti avtor je prevedel tudi Cankarjevo Lepo Vido: I. Cankar, *La bella Vida*, Videm-Trst 1926.

predvsem zaradi neugodnih političnih razmer; naključje je hotelo, da je rokopis doletela podobna usoda kot na prelomu stoletja Cankarjevo *Erotiko*, saj je ob homatijah, ki jih v tistem času v Italiji ni bilo malo, kar dvakrat zgorel.⁷

Zavzet prevajalec Cankarjevih del je bil Bartolomeo Calvi, ki se je slovenščine naučil med službovanjem v Tolminu in v medvojnem času objavil vrsto z obsežnimi uvodi opremljenih Cankarjevih tekstov: *Kralja na Betajnovi*, *Moje življenje*, *Belo krizantemo* in izbor iz pisateljve zadnje zbirke črtic *Podobe iz sanj*.⁸ Wolf Giusti, ki ga je za slovenščino navdušil Alojzij Res, pa je v hudo samovoljnem prevodu izdal *Povest o Šimnu Sirotniku in Hišo Marije Pomočnice*.⁹ Med vsemi slovenskimi pisatelji sta knjižno izdajo doživela samo še Ivan Tavčar in France Bevk. Prevajalec Visoške kronike (s slabo utemeljenim italijanskim naslovom *Streghe e demoni*) in Bevkove *Kresne noči* (*I Fuochi di San Giovanni*) je bil v slovenski književnosti dobro razgledani slavist Umberto Urbani.¹⁰

Omembe vredni sta še dve prozni zbirki iz povojnega časa: *Damianijeva in Lo Gattova Novellieri slavi* (1946), kjer ima v izboru najboljše slovanske novelistike vidno mesto tudi slovenska s prevodi iz Levstika, Jurčiča, Tavčarja, Erjavca, Finžgarja, Cankarja in Preglja, in zbirka *Romanticismo* (1944), v katero sta Damiani in Jež uvrstila med dvanajst umetnin iz svetovnega romantičnega pripovedništva Jurčičevega *Sosedovega sina*.¹¹

Omenjena antološka izbora sta sicer že iz povojnega časa, vendar ni nobenega dvoma, da spričo splošnega literarnega okusa in imen prevajalcev, ki generacijsko pripadajo še prejšnjemu stoletju in ki so bili najplodnejši v medvojnem času, bolj zaključujeta omenjeno obdobje, kot pa začenjata novo.

V nasprotju s pripovedniki ni noben slovenski pesnik dobil samostojne pesniške zbirke, kaj šele da bi bil preveden v celoti. Značilno je, da je bila slovenska poezija največkrat predstavljena v okviru jugoslovanske, o čemer nam pričajo že naslovi antologij, npr. *Poeti jugoslavi del rinascimento I*. Kušarja iz leta 1926; ta je v svoj skopi izbor vključil le tri slovenske pesnike, Prešerna, Gregorčiča in Ketteja. Uvodne avtorjeve besede o slovenskih lirikih so na več mestih netočne, presenetljiva pa je njegova izjava o Prešernu, ki mu priznava umetniško veličino, obenem pa obžaluje, da ni sledil Vrazu, ker bi tako hrvaško književnost povzdignil v zavidljive višine.¹²

Če se ozremo po imenih pesnikov, ki so jih italijanski slavisti najraje prevajali, zlahka ugotovimo, da so največjo pozornost doživljali sodobniki, predvsem Župan-

⁷ S. Š., *Italijansko slovstvo*. Prevodi iz slovenskega slovstva v italijanščino, *Dom in svet* 1930, 53, 54.

⁸ I. Cankar, *Il re di Betainova*, Prevedel B. Calvi, Turin 1929; isti, *La mia vita*, Mantova 1930, in *Saggi di versione dalle »Immagini di sogni«*, Mantova 1928/29.

⁹ I. Cankar, *Il racconto di Šimen Sirotnik*, prevedel W. Giusti, Rim 1929; isti, *La casa di Maria Ausiliatrice*, Rim 1931.

¹⁰ F. Bevk, *I fuochi di San Giovanni*, Milan 1937; I. Tavčar, *Streghe e demoni*. *Cronica di Visoko*, Trst 1929.

¹¹ *Romanticismo*, Dodici capolavori della letteratura romantica di ogni paese scelti e raccolti da S. De Carlo, Rim 1944; *Novellieri slavi*, uredila E. Lo Gatto in E. Damiani, Rim 1946. Podrobnejša bibliografija v študiji M. Pirjevec, *Opere letterarie slovene nelle traduzioni italiane*, *Saggi sulla letteratura slovena dal XVIII al XX secolo*, Trst 1983, 85–102.

¹² I. Kušar, *Poeti jugoslavi del rinascimento*. I Serbi, II Croati e Sloveni, Trst 1926, 61, 62.

čič in Gradnik, ki sta bila italijanskemu bralcu po duhu in ustroju svoje poezije očitno najbližja. V Dumi, ki jo je prevedel Italo Maffei, nato pa še Luigi Salvini,¹³ so odkrivali evropsko pomembno stvaritev, v Župančiču pa pesnika, ki je s svojo genialnostjo znal izpovedati duhovno naravo in materialno življenje vsega naroda. Nekaj zadrege italijanskih slavistov pa je opaziti pri številčno redkejših prevodih iz Prešerna. Gotovo so njegove izbrušene pesniške oblike, zgoščenost misli, ki se v italijanščini niso dale stisniti v isti obseg, preplašile marsikaterega prevajalca. Skratka, Prešeren v tem času, kakor tudi kasneje, ni našel kongenialnega duha, ki bi ga znal suvereno in brez zadržkov prevajati v italijanščino. Značilno je tudi, da nihče ni v celoti prevedel sonetnih ciklov iz njegovega umetniško najbolj dovršenega obdobja, nekateri prevajalci Prešernove poezije pa so se celo odločili za prevod v nevezani besedi ali delno v prozi delno v verzih (Lorenzoni, Urbani).¹⁴

Prevajalskemu delu iz slovenske poezije se je poleg že omenjenih slavistov Damianija, Calvija in Urbanija posvetil predvsem Luigi Salvini, znani poliglot in dober poznavalec pesništva jugoslovanskih narodov. Njegovi stiki s slovensko književnostjo segajo v leto 1938, ko se je začel učiti slovenščino in brati knjige v slovenskem jeziku. Že leto dni kasneje je objavil v revialnem tisku (*La Ruota*, *Rassegna Letteraria*) izbor jugoslovanske lirike in v viharnem letu 1941 drobno knjigo srbske, hrvaške in slovenske poezije *Le candide vile*, kjer pa se mu ni zdelo potrebno označiti posameznih pesnikov po njihovi etnični pripadnosti.¹⁵

Salvini je tudi avtor edine izključno slovenske antologije *Liriche slovene moderne*, ki je kot rezultat novega političnega ozračja izšla leta 1938 v sodelovanju Akademске založbe v Ljubljani in ustanove *Istituto Orientale Superiore* v Neaplju. Poleg štirih pesnikov moderne je vanjo vključil tudi nekatere vidne predstavnike slovenske poezije dvajsetih in tridesetih let, Gradnika, Kosovela, Seliškarja, Klopčiča, Grudna, Voduška in druge.

Njegovo medvojno prevajalsko delo je dobilo zaokroženo obliko v začetku petdesetih let z zbirko *Sempreverde e rosmarino*, ki je do tedaj najobsnejši poskus seznaniti italijanskega bralca z razvojem slovenske lirike od Prešerna do sodobnosti. V Italiji je doživela toliko pozornosti kot doslej noben prevod iz slovenskega jezika v italijanščino, saj so o njej z naklonjenostjo poročali slavisti in drugi vidni italijanski intelektualci (Damiani, Picchio, Urbani, Cascino, Natta in drugi).¹⁶ V znamenju dveh simbolov, uporniškega zimzelena in rožmarina, ki razkriva nežno lirično, domačijsko noto slovenskega pesništva, je Salvini v tej antologiji predstavil 32 slovenskih pesnikov, med katerimi so najbolj vidno zastopani Prešeren, Jenko, Aškerc, Župančič in Gradnik. Presenetljivo za tisti čas je, da je precej prostora odmeril ekspresionistični liriki dvajsetih let, kar je motilo povojne ocenjevalce zbirke *Sempreverde e rosmarino*, v katero je avtor vključil tudi nekatera najsodobnejša, vendar že skoraj pozabljena imena. V njegovem

¹³ O. Zupancic, *Duma*, saggio di poesia e letteratura jugoslava-slovena, prevedla I. Maffei in Fany Šinkovec-Mayer, Modena 1924; L. Salvini, *Sempreverde e rosmarino*, Rim 1951, 204–210.

¹⁴ A. Budal, O italijanskih prevodih iz Prešerna, *Razgledi* 1949, 5–9.

¹⁵ L. Salvini, Italijani o slovenski kulturi, *Prevodi do leta 1951*, *Slavistična revija* 1951, 137, 138; A. Budal, O slovenistiki v Italiji po drugi svetovni vojni, *Slavistična revija* 1961/62, 267, 275.

¹⁶ B. Borko, Italijanski glasovi o slovenski poeziji, *Nova obzorja* 1952, 382–387; B. Borko, Luigi Salvini, *Naša sodobnost* 1957, 851–852.

izboru žal ni našel mesta poleg Kosovela morda najsubtilnejši pesnik dvajsetega stoletja, Edvard Kocbek. Izbor je torej kot vsako tovrstno delo nujno subjektiven, toliko bolj, ker Salvini ni imel na razpolago najnovejših pesniških zbirk pa tudi ne priložnosti, da bi se posvetoval s tedanjimi dobrimi poznavalci slovenske poezije. Pri nekaterih pesnikih si je Salvini dovolil kako samovoljnost, tako je npr. za tretjino okrnil Gregorčičevo pesem Soči; izpustil je njene najbolj impresivne verze, s čimer se je izognil italijanski nacionalni preobčutljivosti.

Kakor večina prevajalcev slovenske poezije v italijanščino si tudi Salvini na mnogih mestih ni dovolj prizadeval, da bi ohranil metrične in ritmične posebnosti izvirnika. Skoraj v celoti se je odpovedal rimi, pazil pa predvsem na to, da bi ohranil vsebinsko polnost in metaforično bogastvo slovenske pesmi. Z večjimi ali manjšimi odstopi od njenega metričnega in ritmičnega ustroja je tu in tam zabrisal individualne poteze kakega pesnika in mestoma vtisnil zbirki nekoliko enoličen pečat. To nevestnost in poenostavljanje mu je med slovenskimi ocenjevalci kdo tudi očital, izhajajoč iz splošno uveljavljene domače prakse, da se pri prevodu spoštuje metrična in ritmična oblika originala.

Spričo dokaj intenzivnega prevajalskega dela italijanskih slavistov v času med vojnami se samo po sebi vsiljuje vprašanje, kako so vrednotili slovensko književnost in v kolikšni meri so si prizadevali, da bi z njo seznanjali italijanske bralce. Arturo Cronia je v že omenjeni knjigi *Conoscenza del mondo slavo* omejil prikaz slovenski književnosti posvečene kritike na nekaj skopih vrstic, češ da je vse, kar je bilo o njej do tedaj napisano, le skromno in površinsko poročanje o slovenskih literarnih stvareh brez trajnejšega pomena. Edino resnične pozornosti vredno delo je po besedah padovanskega profesorja obsežna monografija o Otonu Župančiču (Ottone Župančič), ki pa jo je napisal Cronia sam. Ta študija je bila objavljena že leta 1927 v komaj ustanovljeni slavistični reviji *Rivista di Letterature Slave*, kasneje pa je izšla kot samostojna publikacija v okviru objav Inštituta za preučevanje vzhodnoevropskih narodov v Rimu.¹⁷

Priznati moramo, da ima italijanski slavist s svojim strogim vrednotenjem literarnokritičnih in zgodovinskih besedil marsikje prav, saj je mnogo, kar se je tedaj v Italiji o njih pisalo na tem področju, pretežno informativnega značaja. Pri tem pa je treba poudariti, da se je v primeri s prejšnjimi obdobji vendarle nekaj premaknilo, saj so poleg Cronie tudi drugi vidni slavisti (Maver, Giusti, Salvini, Urbani idr.) začeli upoštevati »mali slovenski svet«, če uporabimo besede Umberta Urbanija, in – čeprav nekontinuirano – razmišljali o slovenski literaturi v nekaterih vidnih italijanskih revijah.

Med vsemi slovenskimi besednimi umetniki sta bila deležna največje pozornosti tako kot na prevajalskem tudi na literarnokritičnem polju modernista Ivan Cankar in Oton Župančič. O slednjem je izšla vrsta poročil, bežnih oznak in kratkih esejev izpod peresa Giustija, Salvinija, Urbanija, Maffeiija in seveda Cronie. Njegova že omenjena monografija je na Slovenskem zbudila veliko pozornost; o njej so pohvalno pisali recenzenti Ljubljanskega zvona in Doma in sveta ter poudarjali, da je ne samo temeljna znanstvena razprava, ampak tudi »delo visokih estetskih kvalitet«, ki mu v slovenski literarni znanosti ni primere. Da tedanji ocenjevalci

¹⁷ A. Cronia, *Conoscenza del mondo slavo in Italia*, 686.

niso štedili s pohvalami, nas ne sme presenetiti, saj je bila Cronijeva študija ne samo v italijanskem, ampak tudi v slovenskem prostoru prva tovrstna obravnava; izšla je vrsto let pred znamenitim Vidmarjevim esejem.¹⁸

Italijanski slavist opaza pri pesniku moderne sintezo vseh temeljnih potez nove umetnosti, cepljenih na staro, krepko deblo narodnih energij. »Ne da bi skušal biti vodja kake šole z določenim programom ali da bi se enostransko oklepal kake struje, išče Župančič« po besedah A. Cronie »novih energij in odkriva nove ideale: skromno z zvoki svoje mnogostrune lire oznanja čas nove umetnosti, ki prenaša ekstatičnega duha v bajni svet in ga opaja s čudovitimi harmonijami, z dionizijskimi sanjami.«¹⁹ V takem hoteno visokem, poetičnem, mestoma nabreklem slogu razpleta Crocejev privrženec svoje misli o velikem slovenskem liriku, ki ga z vestno natančnostjo analizira od prvih, po revijah raztresenih pesmi, do njegove pesniške drame Veronika Deseniška in umetniških prevodov iz tujih literatur.

Župančiču priznava, da je ohranil notranje ravnotežje, da se ni dal zapeljati od novotarij in bizarnosti revolucionarnih literarnih šol in da se je znal postaviti proti okosteneli tradiciji, ki bi lahko zaustavila »polet njegovega genialnega navdiha«. Pesnik zna vsaki tuji filozofski misli ali umetniški besedi, ki jo je vsrkal vase, vtisniti čisto osebno, enkratno pečat. Tolikšne hvale, kot jo je namenil Cronia Župančiču, temu pesniku »per eccellenza«, kot sam pravi na nekem mestu, ni bil menda do tedaj s strani tujega ocenjevalca deležen še noben slovenski ustvarjalec. Kljub temu da se zde njegove besede današnjemu bralcu ponekod po pravici zanesene in hiperbolične, jih moramo vendarle razumeti v luči tedanjega časa in brati v duhu tedanje kulturne in politične atmosfere v Italiji, ki ni prizanašala, kot vemo, s pretiravanji in ohlapno retoriko.

Stroge znanstvene distance je v tem delu malo, zdi pa se, da je italijanskemu slavistu na nekaterih mestih bolj intuitivno kot strogo analitično uspelo prodreti do globljih odtenkov Župančičeve lirike in tako odkriti njeno organsko rast. Skratka, Italijani so uvrščali Župančiča med najkvalitetnejše evropske pesnike, poudarjali univerzalnost njegovega miselnega sveta, svojskost čustvovanja in izvirnost pesniških podob, zaradi vsega tega pa se jim je zdel vsak napor iskanja zunanjih zgledov le pedantno in odvečno opravilo.

Podobno kot o Župančiču so vidni italijanski slavisti, med njimi Giusti, Urbani, Cronia, Salvini in ostali, razmišljali tudi o drugem utemeljitelju slovenske moderne, Ivanu Cankarju, ki pa žal v italijanskem prostoru ni doživel nobene zaokrožene obravnave lastnega dela; vse, kar je bilo o njem napisano, je v glavnem raztreseno po tedanjih literarnih revijah ali v uvodnih študijah k njegovim številnim prevodom. Tako je npr. Giusti, ki je svoje literarnokritične napore usmerjal predvsem v rusko in češko književnost, na več mestih obširno pisal o slovenskem pisatelju.²⁰ Videti pa je, da je poznal Cankarja le v fragmentih in so zato njegove trditve večkrat prenašljive, neutemeljene, včasih presenetljive. V svojih pretežno intuitivnih opažanjih je odkrival v Cankarju umetnika, ki združuje Verlainovo

¹⁸ J. A. G., Cronia Arturo-Ottone Župančič, Roma 1928. Ljubljanski zvon 1930, 632–634; S. Š., n. d., 53.

¹⁹ A. Cronia, Ottone Župančič, Rim 1928, 6.

²⁰ Glej uvodne študije Giustijevih prevodov iz Cankarja (prim. opombo 8).

prefinjenost s kritično močjo kakega Gogolja, v njem je spoznaval prepričanega realista, ki pa se popolnoma loči od mrzelga zolajevskega tipa in se približuje Dostojevskemu. Z začetnicami podpisani dominsvetovski recenzent je leta 1930 ostro kritično ocenil Giustijeve trditve o Cankarju in italijanskemu slavistu očital »fantastična pretiravanja nekaterih dogodkov«, motila pa ga je predvsem preveč realna razlaga Cankarjevih simbolnih izrazov.²¹

Med vsemi italijanskimi literarnimi kritiki se je najbolj razpisal o slovenskem ustvarjalcu Bartolomeo Calvi, in to v uvodih svojih številnih prevodov Cankarjevega dela (*Kralj na Betajnovi*, *Moje življenje*, *Bela krizantema*, *Podobe iz sanj*).²² Italijanski pisec, ki je razmišljal tudi o drugih slovenskih literarnih problemih, se je zavzeto lotil obravnave nekaterih postaj Cankarjevega opusa, si o njem dopisoval s tedanjimi vidnimi intelektualci, Izidorjem Cankarjem, Andrejem Budalom, Stankom Škerljem, in do podrobnosti poznal dotedanje literarnokritične obravnave pisateljevega dela. Da je bil do tovrstnih slovenskih zapisov skeptičen, priča njegova bežna pripomba v obširni razpravi o *Beli krizantemi*, kjer ne brez odtenka neke superiornosti ugotavlja, da se na Slovenskem prava literarna kritika sploh še ni rodila.²³ V Cankarju, edinem resničnem slovenskem simbolistu, odkriva psihopatološko stanje, ki je konstanta pisateljevega duhovnega ustroja, ta pesimizem pa naj bi bil tudi tipološka značilnost slovenskega in slovanskega človeka sploh. Kljub nadihu učenosti, ki ga hoče vtisniti svojim raziskavam, je videti, da nekatere Calvijeve mestoma hudo poenostavljene ugotovitve izhajajo preprosto iz tedanje površne in posplošujoče predstave o k pesimizmu nagnjenem slovenskem človeku. Italijanski šolnik dalje odkriva v svojih razpravah nekatere slabosti Cankarjeve umetnosti: tako se dlje pomudi pri njegovi simboliki, kjer ga zlasti moti prešibka notranja zveza med simbolom in pojmom. Tu je po Calviju tudi razlog, da so Cankarjeve simbolične podobe težko prevedljive v diskurzivni jezik. S svojo na klasično tradicijo ubrano poetiko je Calvi gluh za vse, kar prinaša novega simbolišča umetnost, pa naj je bila v slovenski varianti, tokrat pri Cankarju, še tako reducirana in daleč od vsake skrajnosti. Pristaja torej le na tako simboliko, kjer je sporočilo že na prvi pogled jasno začrtano, moti pa ga vse, kar je samo bežno nakazano, nekonvencionalno in polivalentno. S svojo mestoma utrudljivo erudicijo, ki se ji pozna veliko »tuje učenosti«, išče globlje zveze med slovenskim pisateljem in evropskimi pisci. Vendar so njegova razmišljanja tudi v tej smeri večkrat površinska in le redko se dokoplje do resničnih notranjih vezi med Cankarjem in njegovimi evropskimi vzori.

TedANJI slovenski ocenjevalci Calvijevih študij so z odobravanjem sprejeli njegova razpravljanja o Cankarju, tako npr. poudarja recenzent Doma in sveta, da je italijanski kritik kljub nekaterim napačnim sklepom izvrsten tolmač Cankarjevega dela, predvsem drame *Kralj na Betajnovi*.²⁴ Res pa je, da se nihče ni poglobljeno ukvarjal s Calvijevimi kritikami, čeprav je njegova obsežna razprava o omenjeni drami izšla v slovenskem prevodu v *Modri ptici*.

²¹ S. Š., n. d., 54.

²² Kot op. 8.

²³ B. Calvi, *Il crisantemo bianco ossia Ivan Cankar e la critica*, Mantova 1930/31, 13.

²⁴ S. Š., n. d., 54.

Drugače meni o Calvijevih razpravah njegov sonarodnjak Arturo Cronia, ki vidi v teh študijah le poskus literarne kritike, znotraj katere ni mogoče prezreti večjih ali manjših nepopolnosti.²⁵

Koprski slavist Umberto Urbani-Urbanz, ki je bil dober poznavalec slovenske in hrvaške književnosti in jezika, je leta 1936 objavil pri zadrski založbi Schönfeld drugi del svoje knjige *Scrittori Jugoslavi*, v katero je vključil tudi vrsto esejev o slovenskih besednih umetnikih, Prešernu, Gregorčiču, Aškercu, Cankarju, Župančiču in še kom. Po mnenju urednika zbirke in pisca uvodne besede Artura Cronie bi moral Urbani že v naslovu nakazati temeljni nagib svoje knjige: ta se kaže v težnji odkriti v tujih, jugoslovanskih avtorjih sled »kalejdoskopskega« italijanskega duha, njegove genialnosti in vsestranske raznolikosti. S poveličevalnim odnosom do vsega italijanskega Cronia zgovorno odkriva zagledanost tedanje italijanske kulture vase, zagledanost, od katere se ni mogel odtrgati niti intelektualec njegovega formata.

Urbani v zgoščenih kritičnih esejih v resnici le mimogrede namiguje na kake morebitne italijanske vplive, predvsem si prizadeva, da bi v strnjenih profilih slovenskih besednih ustvarjalcev upodobil nekatere umetniško pristne osebnosti slovenske literature. Njegove ocene so mestoma svojske, vsesoji pa neobremenejene s kakim omalovaževalnim odnosom do slovenskega sveta.

Tako pri Prešernu ugotavlja avtohtonost velikega romantika in poudarja da so Petrarkovi vplivi na pesnika Sonetnega venca zgolj zunanji in nebitveni. Pri Gregorčičevi pesmi Soči sicer pomisli na Caraduccijsvo odo *Alle fonti di Clitumno*, vendar pove to le mimogrede, poudari pa preroški pomen Gregorčičevih verzov, v katerih pesnik z neverjetno jasnovidnostjo napoveduje italijansko-avstrijski obračun. Domovinsko pesem Soči razlaga kot »avstrijski spopad z nami«. Župančičeva *Duma* ga s svojo klasično lepoto popelje k Foscolu in njegovi pesnitvi *Sepolcri*, hkrati pa ugotavlja, da si obe pesniški izpovedi stojita diametralno nasproti: Foscolovo temno pritrjevanje smrti in ničū proti Župančičevemu zanosnemu vitalizmu in pritrjevanju vsemu živemu.

Originalna so tudi Urbanijeva opažanja v zvezi z Gradnikom, v katerem odkriva italijansko-slovenskega duha in tragiko človeka na meji, ki se je tako lucidno ni zavedal še noben slovenski ustvarjalec, živeč na stičišču dveh različnih svetov. V Gradniku, pesniku ljubezni, vidi Urbani mizogina, vendar ne Baudelairejevega ali Strindbergovega kova, ampak bolj kot srednjeveškega asketa, ki razkriva v ženski neskončno praznino veselja, saj mu erotika asociira misli na smrt, večnost in grob.²⁶

Nekaj let kasneje je Urbani izdal še knjigo z naslovom *Piccolo mondo sloveno*, ki je v nekem smislu povzetek njegove mnogovrstne kulturne dejavnosti. Gre za zbirko različnih, v glavnem že objavljenih esejev, člankov in prevodov, ki je izšla v zasedeni Ljubljani leta 1941, posveča pa jo »neutrudljivemu uresničevalcu Ducejeve socialne pravičnosti, komisarju Grazioliju«. Fašistično ubrani uvod, ki italijanskemu slavistu ne dela časti, moramo razumeti predvsem kot davek tedanjemu času, kateremu se očitno italijanski znanstvenik ni mogel ne znal odtegniti.²⁷

²⁵ A. Cronia, *Conoscenza del mondo slavo in Italia*, 687.

²⁶ U. Urbani, *Scrittori jugoslavi. Poeti e scrittori sloveni*, Zadar 1936, 43–109.

²⁷ U. Urbani, *Piccolo mondo sloveno*, Ljubljana 1941.

Poleg številnih esejev, študij, člankov, ki so raztreseni po italijanskih revijah tega časa, in od katerih jih je nekaj bolj splošno kulturnega značaja, npr. Maverjev o Slovencih in italijanski kulturi, Steccatijeve o slovenski ljudski pesmi v Furlaniji, Ježev o Brižinskih spomenikih, Cronijev o Petrarki pri južnih Slovanih, je iz prvih povojnih let vreden pozornosti predvsem obsežen uvod v antološko zbirko *Sempreverde e rosmarino* Luigija Salvanija. V njem nam avtor daje nekakšno sintezo slovenske zgodovine kot okvir stoletnemu razvoju kulture in književnosti na naših tleh. Svojo študijo začena z najstarejšimi sledovi slovenske politične samostojnosti, z ustoličevanjem na Gosposvetem polju, in poudarja, da so Slovenci pravi čudež stare Evrope; dejstvo, da jim je uspelo preživeti kljub germanskemu in romanskemu pritisku, je po njegovem bolj presenetljivo kot obstoj malih baltskih narodov, Litovcev in Estoncev. Tako v svojem esejistično napisanem uvodu spremlja boj slovenskega naroda za ohranitev lastne samobitnosti skozi stoletja. V orisu razvoja kulture in književnosti seveda ne more mimo italijanskih vplivov, ki se mu v bolj intenzivni obliki kažejo posebno v nekaterih obdobjih: v času tesne povezanosti dela slovenskega ozemlja z oglejskim patriarhatom, v dobi protireformacije in baroka ter dobi razsvetljenstva. Zdi se mu tudi, da je bilo za Slovence blagodejno ravnovesje med germanskim in romanskim svetom, ki je vidno vse od protireformacijske dobe dalje. Poudarja, da je tudi nemška romantika pomagala Slovencem, da so se odprli konstruktivnemu vplivu romanskih literatur, posebno italijanske renesanse. Veliko zanimanje Nemcev za romanske književnosti je bilo, kot ugotavlja Salvini, za tedanje literarno snovanje na Slovenskem izredno plodno: tako je slovenska književnost prav v dobi romantike prerasla mejo zatohle nacionalne kulture, se uveljavila tudi v evropskem merilu in s tem prekosila književnosti drugih južnoslovanskih narodov. V 19. stoletju se po Salviniju tudi jasno pokaže dialog med laičnim in religioznim svetom na Slovenskem, oba tokova pa sta s svojim dialektičnim nasprotjem prispevala k razvoju duhovnega obzorja.

S plastičnimi, na mnogih mestih izvirno zasnovanimi karakteristikami je Salvini označil vrsto naših besednih umetnikov, o Župančiču pa je menil, da je njegova pesem verjetno najdragocenejša, s čimer se lahko ponaša poezija južnih Slovanov.²⁸ Tedanji slovenski kritiki so se v revijah na široko razpisali o Salvinijevi antološki zbirki in o njegovem uvodnem, razmišljanju. Stanko Škerlj priznava, kljub mestoma kritični razčlenitvi Salvinijevih prevodov, da ima delo mnogo kvalitet.²⁹ Božidar Borko pa s še večjim odobravanjem in ne brez zanosa ugotavlja, da so dobile Mazzinijeve *Lettere Slave* z antologijo *Sempreverde e rosmarino* svoj sodobni literarni pendant in da je z njo stopilo v ospredje najbolj subtilno, dialektično-konfliktno duhovno življenje slovenskega naroda, ki se v poeziji razkriva v svoji najpristnejši obliki.³⁰

Usodno je bilo, da je v Italiji Mazzinijev duh zatonil prav tedaj, ko je razvoj slovenskega slovstva dosegel največji razmah. Treba je obenem priznati, da so se

²⁸ L. Salvini, *Sempreverde e rosmarino*, 7–75.

²⁹ S. Škerlj, *Salvinijeva italijanska antologija slovenskega pesništva; Zimzelen in rožmarin*, *Novi svet* 1952, 166–272.

³⁰ B. Borko, *Italijanska antologija slovenske poezije, Nova obzorja* 1951 185–191; I. Skušek, *Najnovjša antologija slovenske poezije v italijanščini*, *Mladinska revija* 1950/51, 493–495.

italijanski slavisti kljub političnemu obroču, v katerega so bili vpeti in ki ga tudi niso skušali nikoli prebiti, kljub neštetim oviram, ki so jim bile na poti v medvojnem času in neugodnemu ozračju v prvih letih po vojni, vendarle ravnali po besedah ameriškega pesnika Thomasa Eliota. Po njegovem narod, ki hoče vsiliti svojo kulturo drugim, obenem pa noče ničesar sprejeti v zameno, kaznuje s kulturno osamitvijo predvsem samega sebe. Zavedali so se tudi, pa čeprav so bili v tej dobi osamljeni, da je vzajemno dajanje in sprejemanje pogoj intelektualnega zorenja in rasti še tako številčne narodne skupnosti.

COMPENDIO

Gli Sloveni a lungo non furono identificati dalla cultura italiana come un popolo ben definito e non furono dunque oggetto di particolare interesse. Tutto quello che fu scritto su di loro fino agli anni Venti del nostro secolo ha un carattere frammentario, cosa ben comprensibile se si conideri che tutto il mondo slavo fu quasi ignorato anche dai ceti colti in Italia. Tale atteggiamento di disinteresse ebbe in parte termine nel periodo tra le due guerre, quando a causa della nuova situazione politica cominciarono ad apparire delle pubblicazioni e scritti sui popoli vicini, di cui a lungo quasi s'ignorava l'esistenza: Sloveni e Croati. Nell'ambito della slavistica italiana che in quel momento muoveva i primi passi, fu coltivato in maniera ampia il lavoro di traduzione. È caratteristico che in quel momento furono gli Italiani stessi a curare le versioni dallo sloveno e tra questi si trovano alcuni nomi eminenti: Maver, Giusti, Damiani, Salvini, Urbani. Il loro interesse era rivolto soprattutto ad opere contemporanee in prosa (un posto importante ebbe l'opera di Cankar). Anche nel campo della lirica, che per altro era presentata in maniera minore, l'accento è sui contemporanei con a capo Župančič e Gradnik. Meno numerose sono le traduzioni di Prešeren che evidentemente non trovò, come del resto anche in seguito, nell'ambito della slavistica italiana un cultore che avesse l'abilità di tradurre in maniera adeguata le sue poesie. L'attività critico-letteraria fu più modesta se paragonata alle traduzioni; tuttavia qualche passo in avanti fu pure compiuto. Slavisti di fama (Cronia, Maver, Damiani, Giusti, Urbani) scrissero occasionalmente della letteratura slovena, pubblicando i propri articoli in riviste dedicate al mondo slavo. Anche in questo campo l'attenzione maggiore andò a Cankar e a Župančič. Cronia dedicò già nel '27 un'ottima monografia al poeta della Duma, suscitando ampi consensi anche nell'ambito culturale sloveno. A Cankar volse la sua attenzione soprattutto B. Calvi, sebbene non riuscisse, in molti saggi anche impegnativi a livello intellettuale, ad individuare l'essenza della sua arte. Sulla letteratura slovena scrissero inoltre U. Urbani (*Scrittori jugoslavi, Piccolo mondo sloveno*) e Salvini, la cui introduzione e versione delle poesie slovene, pubblicate sotto il titolo *Sempreverde e rosmarino*, suscitò all'inizio degli anni Cinquanta parecchia attenzione nel mondo culturale italiano e quello sloveno.